

УДК 261.5

Роман Пасічний

РЕЛІГІЯ ЯК ЧИННИК ВПЛИВУ НА ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ УКРАЇНИ

© Пасічний Р., 2006

Аналізуються місце та роль релігії в політичному житті сучасної України, її вплив на політичне життя та трансформацію під впливом політичного чинника. Постійне зростання релігійного й політичного чинників у нинішньому суспільстві ставить нові завдання в осмисленні цих нових явищ та процесів. Сьогодні релігія помітно впливає на політичне життя нашої країни. Тому проблема релігійного чинника в політичному процесі в Україні є актуальною та заслуговує на детальне дослідження.

This article is devoted to the analysis of the place and role of religion in modern Ukraine, to its influence on the political process, and on the contrary – the transformation of religious life under the influence of political factor. The gradual increase of political and religious factor in modern man-caused society puts new tasks in interpretation of these new occurrences and processes. Nowadays religion influences on political life of our country very noticeably. That is why the problem of religious factor in political process in Ukraine is very actual and deserves more detailed research.

Сьогодні релігія помітно впливає на політичне життя нашої країни. Тому проблема релігійного чинника в політичному процесі в Україні є актуальною та заслуговує на детальне дослідження. Маючи на меті дослідити вплив релігійного чинника на політичне життя країни, поставимо перед собою такі завдання: визначення місця і ролі релігії у політичному житті, взаємовпливу релігії та політики і трансформації релігійного життя під впливом політичного чинника.

Об'єктом дослідження будуть влада та релігійні організації (християнські), а предметом – взаємозв'язки влади та традиційних для України конфесій (УПЦ КП, УГКЦ, УАПЦ, УПЦ МП).

Релігія стає серйозним чинником політичного життя не тільки в мусульманських країнах, де іслам просто набирає виразних обрисів політичної доктрини, а й дедалі більшою мірою впливає на суспільно-політичні процеси країн Північної та Латинської Америки, Південно-Східної Азії та Східної Європи. Духівництво й миряни починають брати активну участь у суспільно-політичних рухах, розвиваються релігійні профспілки і партії, надзвичайно швидко прогресує соціальна думка. Для католиків таким переломним моментом був II Ватиканський собор, на якому приділялась особлива увага природі й цілям політичного суспільства, відносинам між політичним суспільством і Церквою. Як наслідок, система поглядів Католицької Церкви на взаємовідносини між релігією та політикою набирає сучасного вигляду. Загалом католицьке розуміння взаємовідносин між християнством і політикою можна визначити як заклик до активних, навіть наступальних акцій християн у соціально-політичній сфері, де християни покликані діяти відповідно до своїх релігійних переконань й уявлень про справедливість та загальне благо.

Решта конфесій також намагаються не відставати та формують своє бачення системи взаємозв'язку духовної та світської влади.

З часу здобуття Україною незалежності релігія почала відігравати помітну роль у житті нашого суспільства та держави. Сьогодні, коли державна ідеологія тоталітарного СРСР зазнала краху, а нові ідеології розчарували людей, великого значення на шляху духовного відродження України набуває релігія як форма суспільної свідомості та важливий інститут громадянського суспільства. Крах комуністичної ідеології, системи виховання спричинив своєрідний вакуум світоглядно-виховних цінностей. Людина залишилася вічна-віч зі своїм новим для неї суспільним середовищем. Україну захопила хвиля конфесійної політизації, зневаги до традицій і авторитету, історичних і культурних надбань. За цих умов зросло значення релігії та Церкви зокрема. Церква вже кілька років залишається лідером у рейтингу народної довіри. В дослідженні, проведеному Центром Разумкова, кількість тих, хто повністю довіряє Церкві, становить 22–33 %, а якщо додати до цього категорію осіб, що “скоріше довіряють, ніж не довіряють”, то рівень довіри досягне 57 %. Важливу закономірність виявили опитування суспільної думки: кількість переконаних, що Церква може позитивно вплинути на суспільство, у кілька разів перевищує кількість тих, хто вважає, що вона може бути корисною для їхніх родин і для них особисто [3, с. 24–25].

Суспільна думка вбачає в Церкві соціальну інституцію, що не несе відповідальності за діяльність держави й відповідно здатна вирішити ті незлічені проблеми, що не під силу політичним режимам [7, с. 50].

Безперечно, Церква не є політичним інститутом, але, як свідчать історичний досвід і сучасність, справляє досить відчутний вплив на політичне життя суспільства.

Кудояр О.М. виділяє такі напрямки впливу релігії на політику у сучасній Україні: по-перше, вплив релігії як певної ідеологічної системи, яка активно втручається в політичне життя шляхом впливу на політичні погляди віруючих. Таке втручання може мати різноманітний політичний характер, усе залежить від позицій, симпатій чи антипатій діячів Церкви, від соціально-політичної обстановки. Другий напрямок: політичні діячі самі використовують релігію, її організації у своїх власних цілях, для того, щоб надати масовим соціально-політичним рухам відповідного характеру (тут можуть використовуватися різні засоби, як матеріальні, так й ідеологічні). Третій напрямок: у силу власних переконань віруючі беруть участь у масових соціальних рухах, звертаються до релігії як ідеологічного підґрунтя своїх інтересів [5].

Політичні процеси, що розгорнулися в Україні з початку 90-х років ХХ ст., зробили наочною можливість інтеграції громадян на релігійно-політичній основі. Без врахування соціально-політичних позицій багатомільйонного віруючого населення та його соціального самопочуття важко розраховувати на ефективність діяльності не тільки владних органів, але й різного роду партій і суспільних рухів, які, розуміючи це, розгорнули боротьбу за прихильність віруючих.

Загальновідомо, що у критичних ситуаціях, коли людина невмозмі вирішити проблему самостійно, вона найчастіше звертається до пошуку інших шляхів вирішення питання. Одним із таких шляхів є релігія як специфічний засіб відображення дійсності за допомогою різних ідей, поглядів, уявлень.

Тобто релігія перетворилася на засіб політичної мобілізації різних соціальних верств населення, а це спричинило те, що релігія перетворилася на об'єкт впливу політики, яка використовує її у власних цілях.

У нових політичних умовах, коли точиться боротьба за стабілізацію становища в Україні й демократизацію всіх суспільних процесів, важливого значення набуває вироблення науково обґрунтованої політики щодо релігійних організацій, вміння використовувати в потрібному напрямку їх можливості та вплив на віруючих.

Безперечно, релігійні організації хоч і не є суб'єктами політичного процесу, але здатні виступати на боці певних політичних сил.

Слід зазначити, що не лише політики намагаються використовувати релігійні організації, а й самі церкви, їхні ієрархи, духівництво, частина рядових віруючих також орієнтуються на певні політичні сили, намагаються з ними співпрацювати. Деякі церкви та релігійні діячі так втягнулися у вир політичних подій, що серед них з'явилися свої "ліві", "праві", помірковані й радикально налаштовані. В той чи інший спосіб, релігійні групи беруть участь у політичному житті суспільства. Ця участь визначається чи релігійною ідеологією, чи об'єктивними обставинами їх функціонування. Участь може виражатися у формі політичної пасивності, орієнтації на неучасть, підтримки влади або відчуження від влади певної частини населення. Вони не тільки не чинять опору їх втягненню в політику, а, навпаки, добровільно долучаються до неї. Деякі з них відкрито співпрацюють з тими чи іншими політичними партіями, виступають під їх прапорами й гаслами.

Одним із найпереконливіших свідчень політизації релігії в Україні є створення партій конфесійного спрямування, зокрема таких, як Християнсько-демократична партія України, Республіканська християнська партія України, Українська християнсько-демократична партія, Партія мусульман України тощо.

Серед причин, що покликали до життя партії релігійно-політичного напрямку, варто виділити: інтерес громадян до релігійно-соціальних проблем; наявність поліконфесійності в Україні; складнощі, пов'язані з відносинами всередині православного середовища; бажання політично активних людей заробити на вирішенні деяких проблем, зумовлених наявністю різних релігійних поглядів.

Але ж релігійно-політичні партії не знайшли своєї ніші в політичному житті українського народу, свого місця на політичній карті України, неповторного політичного змісту у своїй діяльності. Жодна з партій релігійно-політичного напрямку не являє собою реальної сили, здатної впливати на політичну ситуацію в країні; у своїй діяльності релігійні партії занадто слабкі та пасивні, й тому не можуть бути серйозними конкурентами для інших партій.

Український народ не виявив бажання змішувати релігію та політику, тому що в Україні не існує такої традиції, та підмінювати одне іншим.

Участь мирян у політичних партіях здійснюється самостійно й не ототожнюється з позицією Церкви. При цьому вища церковна влада не повинна давати спеціального благословення на політичну діяльність мирян.

Міркуючи про церковну участь у виборах, вітчизняні гурми від політики, як правило, згадують про Партію регіонального відродження України, яка вимагала на попередніх парламентських виборах, крім

усього іншого, “надати канонічним конфесіям, передусім УПЦ, усі пільги, необхідні для відновлення духовності нашої Батьківщини” і “гарантію державного захисту громадян від ідеології та практики націоналізму”. Другим номером у списку партії, очолюваної донецьким мером (у список входив і сімферопольський градоначальник), був єпископ Української Православної Церкви Московського патріархату Вишгородський, намісник Києво-Печерської лаври Павел (Лебідь). Балотувався владика з благословення священноначалія церкви, яка має найбільшу кількість парафій, монастирів, священників і домінує в абсолютній більшості областей України. У листівках із портретом єпископа наголошувалося, що вибори для нього — далеко, не останньою чергою, можливість розв’язати численні проблеми своєї церкви. І ці листівки розклеювалися перед храмами, що збирають на літургію нехай і не 35 мільйонів православних, на чому наполягають видання УПЦ МП, але все-таки мільйони віруючих.

Зібрані партією 0,91 % голосів виборців – факт, який можна інтерпретувати й аналізувати нескінченно. А для нас у цьому разі важливо, що менше 1 % співгромадян, котрі відгукнулися на прямий заклик Церкви, – це цілком очевидна тенденція. Довіряючи Церкві більше, ніж будь-якій іншій соціальній інституції, довіряючи їй як ідеальному й неземному Боголюдському організму, суспільство не вельми прислухається до її партійних симпатій, хоча на президентських виборах 2004 р. УПЦ МП відіграла значну роль.

Однак в Україні на сучасному етапі широко розгортаються процеси релігійного відродження, демократизації суспільства, тому потенціал у масових релігійно-політичних рухів в Україні все ж таки є. Адже такі рухи могли б представляти інтереси церкви в політичній сфері, стати формою їхньої присутності; вони здатні в дуже простій, доступній для неосвіченої людини формі легко висловити її інтереси; можуть заповнити ті ніші, що не заповнені іншими політичними партіями; можуть бути формою вираження етноконфесійних спільнот (наприклад, греки, татари, поляки, євреї), їх культурно-просвітницьких об’єднань; розширювати міжнародні зв’язки України встановленням контактів і співробітництва з аналогічними течіями за кордоном, підсилувати рух “народної дипломатії”.

Релігійно-політичні рухи й партії мають шанс перспективного розвитку, якщо вони будуть масовими, не будуть сприяти розпаленню релігійної та національної ворожнечі, не будуть протиставляти одну групу населення іншій, дотримуватимуться норм Конституції та законів України, гуманізуватимуть політичні відносини, сприятимуть структурованості аморфного українського суспільства, захищатимуть права людини, будуть пов’язані з релігійним самовизначенням.

Однак, як констатують дослідники, моральний вплив політиків на клір сьогодні значно відчутніший, ніж вплив кліру на політиків.

Служіння Богу та людині не має нічого спільного з участю в політичному протистоянні, а міжцерковні суперечки не можуть показувати віруючим приклад благочестивої поведінки. Політизація церкви не додає їй авторитету і здатна призвести до глибокої та безвихідної духовної кризи, до подальшого загострення політичної боротьби, підриву моральної сили церкви в суспільстві.

Політизація релігії виражається також у спробах комплектування органів місцевої виконавчої влади на конфесійній основі. Це призводить до того, що представники владних структур на місцях, депутати органів місцевого самоврядування, осередки політичних партій та громадянських організацій, окремі політики, демонструючи свою політичну й конфесійну орієнтацію, нерідко надають підтримку та здійснюють протекціонізм одним церквам, ігноруючи інтереси інших.

Своє намагання впливати на церковні процеси державна влада переважно обґрунтовує тим, що церковне питання відіграє значну роль у системі державних інтересів. Згідно з програмами, статтями та аналітичними доповідями, підготовленими у різних державних установах (зокрема, фахівцями Інституту стратегічних досліджень, Національного інституту україно-російських відносин, Академії державного управління), церква та релігійна віра займає такі позиції у структурі національної безпеки України: відіграє роль у державотворчому процесі, впливає на зростання сепаратистських настроїв регіонального та етнічного штибу, надає можливості втручання у внутрішні справи України зовнішнім силам через церковні канали (передусім в поле зору потрапляють церкви з центрами за кордоном – УПЦ, УГКЦ, РКЦ), впливає на електоральну поведінку і вияви протестного потенціалу в суспільстві, може підривати авторитет України на міжнародній арені під час просування власних інтересів, може виступати чинником руйнування традиційних соціальних зв’язків, може привносити чужі цінності за посередництвом власних інформаційних каналів і забезпечувати постачання за межі країни стратегічної інформації [6].

Навіть поверхневе дослідження зв’язку релігії та політики в Україні залишає небагато підстав для оптимізму. Негативним прикладом політизації релігії в Україні є міжконфесійні протистояння, обумовлені не

тільки майновими суперечками, а й надмірною політизацією церковного середовища, прагненням певних політичних сил використовувати певні церковні організації для досягнення своїх цілей, відсутністю згоди між главами церков через страх утратити свій титул і паству.

Релігійне протистояння надзвичайно широко використовується українськими політиками для досягнення власних цілей. Релігія часто стає засобом і методом політичної боротьби, оскільки релігійні мотиви у деяких ситуаціях впливають на психологію людей сильніше, ніж економічні та правові доводи.

Проте, чим далі буде церква від політики, тим надійнішим та стабільнішим буде її становище в суспільстві. У той самий час відрив лідерів церкви від інтересів народу незмінно призводить до розколу в ній і стає каталізатором розколу в суспільстві, загрожує невіршеністю міжконфесійних проблем. Церква може визначати свою роль тільки в тому випадку, коли вона не є об'єктом політичних маніпуляцій та інструментом для досягнення політичних цілей. Вона повинна мати можливість залишатися Церквою, а не спрямовувати силу релігійних відчуттів у русло конфронтації та політичного протиборства.

Аналіз релігійної ситуації свідчить про те, що за наявності доброї волі церков і політичної волі державної влади негативні тенденції церковно-релігійних процесів можуть бути усунені, й Церква як інституція в Україні зможе відігравати властиву їй роль могутньої інституції громадянського суспільства та його політичної системи.

Зростаюча політична активність релігії та її інститутів за відсутності стримувальних важелів з боку держави може призвести до серйозних ексцесів, оскільки релігійні почуття наділені великою вибухонебезпечною силою, особливо, якщо ця сила спрямовується в русло протистояння та конфронтації.

Найважливіші тенденції, які свідчать про небезпечність політизації релігії:

- порушення чинного законодавства про релігію та церкву, зокрема таких його основоположних принципів, як невтручання релігійних організацій у вибори та відокремлення церкви від держави;
- посилюється соціальна напруга та міжцерковні протистояння в суспільстві;
- перенесення політичної та релігійної конфронтації на етнопатрістичний ґрунт.

Отже, специфіку сучасних взаємовідносин релігії та політики в Україні визначають дві взаємопов'язані тенденції: глибока політизація церковного життя, яка обумовлена насамперед зростаючим рівнем політичної активності всього населення, та не менш глибока релігізація політичного процесу.

Тобто зв'язок політики з релігією в умовах сучасних суспільно-політичних та конфесійних реалій в Україні, з одного боку, веде до посилення політичного й міжцерковного протистояння та зводить нанівець інтеграційні можливості релігії в суспільстві. З іншого, – політизація релігії дає можливість віруючим та духівництву різних конфесій долучатися до розбудови Української держави, відродження духовності та моральності. В умовах поліконфесійності релігія намагається відігравати консолідуючу роль шляхом екуменізму, тобто єднання зусиль усіх конфесій в Україні для досягнення певних суспільних і політичних цілей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Никитина А.Г. Политизация религии // *Вопросы философии*. – 1994. – № 3. – С. 173–179.
2. Єленський В. Релігія, демократизація та суспільний розвиток в Україні // *Релігія і суспільство в Україні: фактори змін*. – К., 1998. – С. 31–47.
3. Єленський В., Перебенюк К. *Релігія. Церква. Молодь*. – К., 1996.
4. Громадська думка про релігію і Церкву в Україні. Соціологічне дослідження Центру Разумкова // *Національна безпека і оборона. Український Центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова*, – 2004. – № 3 (51).
5. Кудояр О.М. Роль релігійного чинника в політичному процесі в Україні: XII научно-практ. конф. “Роль науки, релігії та суспільства в формуванні моральної особистості”, Інститут штучного інтелекту. – Донецьк, 2000.
6. Паньо К. Мотиви втручання влади у міжконфесійне протистояння в Україні: Релігія і духовність – *RSNews – Релігійні новини – Мотиви втручання влади у міжконфесійне протистояння в Україні*. [htm](#)
7. Шведов В. Релігія і політика // *Международная жизнь*. – 1992. – № 5. – С. 48–59.
8. Халик Т. Християнство й мир у суспільстві // *Людина і світ*. – 1998. – № 7. – С. 12–21.